

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI VE SONUÇLARI

SECOND KARABAKH WAR AND ITS RESULTS

Ömer Lütfi TAŞCIOĞLU*

Geliş Tarihi: 06.10.2023
(Received)

Kabul Tarihi: 16.10.2023
(Accepted)

ÖZ: Rusya tarafından Anadolu Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü arasında etnik bir bariyer oluşturmak amacıyla kadim Türk toprakları üzerinde kurulan Ermenistan SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan etmiş ve ardından da Türk toprakları üzerinde genişleme politikasını sürdürmeye devam etmiştir. Bu kapsamda 1991'den itibaren Karabağ ile etrafındaki Azerbaycan topraklarını ele geçiren Ermenistan 1992 yılında Hocalı katliamını gerçekleştirmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin işgale son verilmesine ilişkin kararlarına rağmen 2020 yılına kadar Azerbaycan topraklarının işgalini sürdürmüştür.

Ermenistan'ın cumhurbaşkanlığı sisteminden Parlamenter sisteme geçişinden sonra göreve başlayan ilk başbakan olan Nikol Paşinyan'ın döneminde Ermenistan ordusu 12 Temmuz 2020'de Azerbaycan'ın Tovuz bölgesine ve ardından 27 Eylül 2020'de Karabağ çevresindeki Azerbaycan topraklarına saldırmıştır. Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkını kullanması sonucunda Ermenistan kendi açtığı savaştan yenik çıkmış ve Azerbaycan'la barış anlaşmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmada tarihi süreç içinde Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını ele geçirerek genişlemesiyle ilgili özet bilgiler verildikten sonra özellikle Paşinyan'ın başbakanlığa getirilmesinden itibaren Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan gelişmeler, İkinci Karabağ Savaşı, savaştan sonra kabul edilen Üçlü Bildiri, Ermenistan'ın savaş sırasında ve Karabağ'dan çekilirken işlediği savaş suçları ve insanlığa karşı suç fiilleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde Barış Anlaşmasının işlerlik kazanabilmesi ve Ermenistan'ın Azerbaycan ile ilişkilerinin düzelebilmesi için Azerbaycan tarafından atılması gereken adımlar konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karabağ, İkinci Karabağ Savaşı, Üçlü Bildiri.

ABSTRACT: Armenia, which was established by Russia to create an ethnic barrier between Anatolian Turks and Central Asian Turks on former Turkish lands, first declared its independence after the collapse of the USSR, and then continued its policy of expansion in Turkish lands. In this context, Armenia, which seized Karabakh and the surrounding Azerbaijani lands since 1991, committed the Khojaly massacre in 1992 and continued the occupation of Azerbaijani lands until 2020, despite the UN Security Council's decisions to end the occupation.

* Doç. Dr., Ankara HBV Üniversitesi, tascioglu.omer@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6364-5226

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Taşcıoğlu

During Pashinyan's term, who was the first prime minister to take office after Armenia's transition from the presidential system to the parliamentary system, on July 12, 2020, the Armenian army attacked the Tovuz region of Azerbaijan and then the Azerbaijani lands around Karabakh on September 27, 2020. As a result of Azerbaijan's use of its right of self-defense, Armenia lost the war it started and had to accept the Triple Statement with Azerbaijan.

In this study, after giving brief information about the seizure of Azerbaijani lands and the expansion of Armenia in the historical process, the developments between Azerbaijan and Armenia since Pashinyan's appointment as Prime Minister, the Second Karabakh War, the Triple Statement agreed after the war, war crimes and crimes against humanity committed by Armenia were discussed. In the conclusion part, suggestions were made about the steps that Azerbaijan should take for the implementation of the peace agreement and the improvement of Armenia's relations with Azerbaijan.

Key Words: Karabakh, Second Karabakh War, Triple Statement.

EXTENDED ABSTRACT

Armenia was established by Russia on the former Turkish lands to create an ethnic barrier between Anatolian Turks and Central Asian Turks. After the disintegration of the USSR, Armenia first declared its independence and then continued its policy of expansion in Turkish territory.

Starting from 1991, Armenia occupied Karabakh, and seven regions belonging to Azerbaijan and continued its occupation until 2020 and committed the Khojaly massacre in 1992. There are four resolutions of the UN Security Council envisaging the withdrawal of Armenia from Azerbaijani territory. However, Armenia has never implemented these decisions.

Armenia switched from the presidential system to the parliamentary system on April 9, 2018, and Pashinyan was elected the first prime minister of the cabinet.

After Pashinyan took office, the Armenian army attacked the Tovuz region of Azerbaijan on July 12, 2020, and the Azerbaijani territories neighboring Karabakh on September 27, 2020. As a result of Azerbaijan's use of its right of self-defense, Armenia lost the war it started and had to accept the "Triple Statement" with Azerbaijan.

However, from the first day of the agreement, Armenia did not comply with the "Triple Statement" and continued to attack civilian targets such as hospitals, schools, mosques, and committed war crimes and crimes against humanity by using banned ammunition during the war and after the Triple Statement.

Pashinyan's military adviser Vagarshak Harutyunyan stated that the aim of the Armenian army was to create panic among Azerbaijani civilians by bombarding civilian targets with heavy weapons. This statement is an Armenian official's confession that Armenia has committed war crimes and crimes against humanity.

On the other hand, the USA, France, Greece, and the Greek Cypriot Administration supported the Armenian attacks against Azerbaijan during the second Karabakh war. Despite the four resolutions of the United Nations Security Council (UNSC) envisaging the withdrawal of Armenia from the occupied Azerbaijani territories, France supported Armenia in the Karabakh war and took decisions in its parliament accusing Azerbaijan of attacking Armenia instead of condemning the Armenian aggression. The Nubar Ozanyan Brigade of the PKK/YPG, consisting of Armenians in Syria, was sent to Karabakh to fight against Azerbaijan. A retired non-commissioned officer from the Greek army told Sputnik Hellas that eight hundred Greek volunteers fought against the Azerbaijani army in Karabakh.

A Lieutenant General of the Greek Cypriot army provided training support to PKK/YPG terrorists and volunteers of other countries to fight in the Armenian army in Karabakh. Speaker of the US House of Representatives Nancy Pelosi visited Armenia after Armenia's September 12, 2022 attack to Azerbaijan. She blamed Azerbaijan, claiming that the attack was launched not by Armenia, but by Azerbaijan.

Armenia has no intention of keeping the peace forever. Its aim is to seize as much territory from Azerbaijan as possible. In this context, Armenia attacked Dashkasan, Kalbajar and Lachin on September 12, 2022, two years after the "Triple Statement", and killed 79 Azerbaijani soldiers.

In this study, Armenia's occupation of Azerbaijani lands and its expansion in the historical process, developments between Azerbaijan and Armenia since Pashinyan's appointment as Prime Minister, the Second Karabakh War, the Triple Statement and war crimes and crimes against humanity committed by Armenia were discussed. In the conclusion part, suggestions were made about the steps that Azerbaijan should take for the implementation of the peace agreement and the improvement of Armenia's relations with Azerbaijan.

1. GİRİŞ

Rusya 19. yüzyıldan itibaren gerek kendi topraklarındaki gerekse Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman olmayan grupları destekleyerek Orta Asya Türklüğü ile Anadolu Türklüğü arasında etnik bir bariyer oluşturma hedefine yönelmiş ve Türk toprakları üzerinde yaşayan Türkleri bölgeden çıkartarak yerlerine Ermenileri yerleştirmiştir¹. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Ermenistan devletinin günümüzde sahip olduğu topraklar özellikle Türkmençay Antlaşmasından sonra bölgenin nüfus yapısı değiştirilerek² bölgeden uzaklaştırılan Türklerin topraklarına Ermenilerin yerleştirilmesi suretiyle Ermenileştirilmiş olan

---

¹ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "Rusya'nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 51, Ağustos 2017, ss.34-42.

² Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul: 2004, s.178.

kadim Türk topraklarıdır³. Bu kapsamda 1828-1920 yılları arasında Kafkas coğrafyasında topraklarından çıkarılan ve katledilen Azerbaycan Türklerinin sayısı 2 milyon kişiyi aşmaktadır⁴.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra da topraklarını genişletme politikasına devam eden Ermenistan 1991'den itibaren Azerbaycan topraklarını işgale başlamıştır. 1992 yılında Hocalı katliamını gerçekleştiren Ermenistan Karabağ çevresindeki Azerbaycan'a ait yedi bölgeyi işgal ederek bölgenin asıl sahibi olan Azerbaycan Türklerini göçmen durumuna düşürmüştür⁵. Ermenistan BM Güvenlik Konseyi'nin işgale son vermesine ilişkin kararlarına rağmen⁶ Azerbaycan topraklarının işgalini II. Karabağ Savaşına kadar sürdürmüştür.

2. ERMENİSTAN'DA ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE PAŞINYAN'IN İKTİDARA GELİŞİ

Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki işgali devam ederken 2015 yılında yapılan Anayasa referandumu sonunda Ermenistan'ın yönetim biçiminde değişiklik yapılmış ve Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin büyük bölümü Başbakana devredilmiştir⁷. Referandumda kabul edilen değişikliklerin büyük bölümü hemen uygulamaya konulduğu halde yönetimin devri ile ilgili maddenin Serj Sarkisyan'ın görev süresinin bitiminde başlaması karara bağlanmıştır⁸. Bu suretle Sarkisyan iktidarda kalma süresini 2018 yılına kadar uzatma imkânına sahip olmuştur⁹. Ermenistan'ın yönetim biçimi ve yönetici seçimi konusu Ermeni halkı arasında görüş ayrılıklarına yol açmış ve görüş ayrılıkları 2016'dan itibaren sokak hareketlerine dönüşmüştür. Söz konusu sokak hareketlerinde Paşinyan halkın bir

³ Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

⁴ Guram Marhuliyev, Şebnem Nuriyeva, *Uydurulmuş Tarihte Ermeni Soykırımı*, Bakü, 2013, s.86.

⁵ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, *Türk-Ermeni İlişkilerinde Tarihsel Gerçekler*, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2019, 3. Basım, ss.76-77.

⁶ Emin Şihaliyev, Reha Yılmaz, "Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları", *Bilge Strateji*, Cilt: 7, Sayı: 13, Güz 2015, ss.33-34; Araz Aslanlı, "Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor mu?" *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, No. 9, ss.94-117.

⁷ Özgür Tüfekçi, "2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler", *Karadeniz Teknik Üniversitesi yayınları*, Trabzon, 2021; Dilek Karadeniz Topal, Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: Trabzon, 2020, s.110.

⁸ Hatem Cabbarlı, "Ermenistan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ Politikası", *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, (Editör Haydar Çakmak), Ankara, 2021, s.67.

⁹ Hatem Cabbarlı, "Nikol Paşinyan İktidarı: Hayal ve Gerçekler Arasında", *Karabağ-Dünü, Bugünü, Yarını*, (Editörler Okan Yeşilot, Bihter Gürışık Köksal), İstanbul, 2021, ss. 383-388.

bölümünün desteğini arkasına almıştır. Daha 13 yaşındayken Dağlık Karabağ Ermenilerinin ayrılıkçı hareketlerini desteklemek için öğrenim gördüğü okulda etkinlikler düzenleyen ve iki abisi askerlik yaptığı için askerlikten muaf tutulan Paşinyan Erivan Üniversitesinin Gazetecilik bölümünde okurken son sınıfta okuldan atılmış ve üniversitedeki hocasına hakareten hapis ve para cezasına çarptırılmıştır. 2006 yılında Alternatif Toplumsal Hareketi'ni kuran Paşinyan 2010 yılında seçim sonuçlarına karşı katıldığı protesto eylemlerinden dolayı 7 yıl hapse mahkûm edilmiş, 2011 yılındaki genel aftan yararlanarak serbest bırakılmıştır¹⁰.

Ermenistan'da sokak hareketlerinin yoğunlaştığı dönemde ülkedeki iç karışıklıklardan yararlanan ABD Ermenistan'da kendi arzu ettiği kişileri iş başına getirebilmek üzere Sorosçu bir örgütlenmeye giderek kendi yandaşları üzerinden Ermenistan'ın iç politikasını yönlendirmeye çalışmıştır.

2012 ve 2017 seçimlerinde milletvekili seçilen Paşinyan ABD'nin Avrupa'daki en kalabalık büyükelçiliği olan Erivan Büyükelçiliğinin* desteklediği sokak gösterilerinin ardından 8 Mayıs 2018'de başbakan seçilmiştir¹¹. Paşinyan'ın iktidara gelmesinde Soros Vakfı büyük rol oynamıştır¹².

ABD'nin Ermenistan'ın yönetimini şekillendirme arzusunun arka planında yatan amaç Rusya'nın, İran'ın, Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın Ermenistan üzerinden kontrol edilmesi ve elverişli ortam bulunduğu karıştırılmasıdır.

3. PAŞINYAN YÖNETİMİNİN POLİTİKALARI, ERMENİSTAN'IN TOVUZ VE KARABAĞ'A SALDIRISI

3.1. Paşinyan'ın İzlediği Politikalar

Paşinyan başbakanlık görevine başladıktan sonra Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlı dış politikasında değişiklik yaparak batıyla ilişkilerini geliştirmiştir. Ancak göreve geldikten sonra Dağlık Karabağ Klanının en güçlü temsilcisi olan eski Devlet Başkanı Robert Koçaryan'ı 2008 yılındaki başkanlık seçimlerinde muhalif halka karşı askeri güç kullanması sonucunda 10 kişinin ölümüne neden olduğu gerekçesiyle tutuklatmıştır. Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren tüm devlet başkanları Karabağ ya da Diaspora Ermenileri arasından seçildiği halde ilk kez Ermenistan doğumlu Paşinyan'ın iktidara geldikten sonra Ermenistan üzerinde büyük ağırlığı olan ve Rusya'yla yakın ilişkileri olan Karabağ Klanını tasfiye etmesi ve batıyla yakınlaşması Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Ayrıca Rusya'nın Nazi Almanyası'na karşı kazandığı zaferin tarihi olan 9 Mayıs'ı Avrupa'nın kutladığı şekilde 8 Mayıs'a alarak "üzüntü ve barış günü" olarak kutlaması Rusya'da rahatsızlık yaratmıştır.

¹⁰ Cabbarlı, a.g.m, ss.383-388.

* ABD'nin Erivan Büyükelçiliğinde 1500 kişi görev yapmaktadır.

¹¹ Soros uşağı Paşinyan'ın Amerikancı sicili, Aydınlık Özel, 01.10.2020.

¹² Cabbarlı, a.g.m, s.340.

Diğer yandan yeterli devlet tecrübesine sahip olmayan ve iç ve dış politikadaki dinamiklerin farklı olduğunu kavrayamayan Paşinyan'ın Sarkisyan ve Koçaryan dönemlerinde üzerinde mutabakat sağlanmış olan Madrid prensiplerinde ve Kazan Anlaşmasında yer alan konularla ilgili belgeyi imzalamayı reddetmesi Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki görüşmelerin kesilmesine ve savaş ihtimalinin artmasına neden olmuştur. Paşinyan'ın sözde Karabağ Cumhuriyeti Devlet Başkanı olarak seçilen Araik Harutyunyan'ın yemin töreni sırasında yaptığı konuşmada; “*Artsakh Ermenistan'dır. Nokta*” ifadesini kullanması Azerbaycan'la sürdürülen barış görüşmelerinin sekteye uğramasının en önemli sebebi olmuştur. Nitekim Paşinyan'ın Savunma Bakanı David Tonayan da ABD ziyareti sırasında “barış için toprak” formülünün yerine “savaş-yeni topraklar” formülünün benimsendiğini açıklamıştır. İç politikada ve Rusya ile ilişkilerinde sıkıntılı bir dönem yaşayan Paşinyan Azerbaycan'a karşı açılacak yeni bir savaşı kazanması halinde siyasi gücünü artıracığı düşüncesiyle Azerbaycan'a karşı saldırgan bir politika izlemeye yönelmiştir¹³.

Söz konusu politika değişikliğinin öteden beri var olan Rusya desteğinin yanı sıra Paşinyan'ın ABD'yi de arkasına almış olmasının sağladığı güvenden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

3.2. Ermenistan'ın Tovuz ve Karabağ Saldırıları

Paşinyan göreve başladıktan iki yıl sonra Ermeni ordusu 12 Temmuz 2020'de Azerbaycan'ın Tovuz bölgesine bir saldırı başlatmış ve bu saldırıda biri general olmak üzere 11 Azerbaycan askeri şehit olmuştur¹⁴.

Tovuz bölgesi Karabağ'ın 200 Km. kuzeyinde bulunmaktadır ve Karabağ ile hiçbir ilişkisi yoktur. Ermenistan'ın saldırı için bu bölgeyi seçmesi tesadüf değildir. Azerbaycan'ın Bakü-Supsa petrol boru hattının üzerinde bulunan Tovuz, aynı zamanda Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının, Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun ve Trans Anadolu Doğalgaz Boru hattının (TANAP) bağlantı noktasıdır¹⁵. Ermenistan'ın Tovuz'a saldırarak Azerbaycan ile Türkiye ve Avrupa arasındaki enerji ve ulaşımı önlemeye ve Türkiye ile Rusya'yı karşı karşıya getirmeye çalıştığı açıktır.

¹³ Cabbarlı, a.g.m, ss.389-407.

¹⁴Azerbaycan: Ermenistan'la sınırda yaşanan çatışmalarda 1'i general 11 askerimiz hayatını kaybetti, Sputnik News, 14.07.2020.

¹⁵ Ali Asker, “Azerbaycan'ın Son Hamlesi ve Çatışmanın Askeri-Siyasi Çözümü”, *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* (Editör Haydar Çakmak), Ankara, 2021, s.120.

SOURCES: Heritage Foundation research based on information from Radio Free Europe/Radio Liberty, "Leaders Discuss Nagorno-Karabakh Conflict; Kerry Expresses 'Strong Concern,'" September 5, 2014, <http://www.rferl.org/content/nagorno-karabakh/26567727.html> (accessed January 5, 2015), and SOCAR Romania, "The Global Scale of the State Oil Company of Azerbaijan Republic," <http://www.socar.ro/en/SOCAR-AZERBAIJAN> (accessed January 5, 2015).

Harita 1: Ermenistan'ın Enerji ve Ulaşım Hatlarının Kavşağı Olan Tovuz'a Saldırısı

Kaynak: "Clashes on Azerbaijan-Armenia Border Threaten Regional Transport and Energy Routes [Ggp]", *Natural Gas News*, Aug 6, 2020.

Tovuz saldırısı Ermenistan'ın Avrupa eğilimli Paşinyan iktidarının bir savaş kışkırtıcısı olduğunu açık şekilde ortaya koymuştur. Ermenistan'ın öteden beri uyguladığı "saldır-toprak kazan-ateşkes ilan et" taktiğinin devamlı olacağı gafletine düşen Paşinyan yönetimi başarısızlık durumunda Rusya'nın ve diğer büyük devletlerin kendisine destek sağlayamayacağını tahmin edememiştir¹⁶.

Ermenistan'ın Tovuz saldırısının Azerbaycan tarafından durdurulmasının ve Ermeni birliklerinin geri püskürtülmesinin ardından Ermenistan 27 Eylül 2020'de Terter, Ağdam, Fuzuli ve Cebrayıl bölgelerinden Karabağ etrafındaki Azerbaycan topraklarına saldırmıştır¹⁷. Söz konusu saldırıya askeri hedeflerin yanı sıra sivil hedeflerin de maruz kalması dikkat çekicidir.

¹⁶ Asker, a.g.m, s.120.

¹⁷ Vasif Huseynov, Armenia-Azerbaijan Conflict Ignites Again in Karabakh, *Eurasia Daily Monitor* Volume17: Issue: 134, September 28, 2020.

Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkını kullanarak Ermeni saldırılarına karşılık vermesi sonunda çatışmalar yayılmış ve BM Güvenlik Konseyi'nin çatışmalara son verilmesi çağrısına rağmen 44 gün sürmüştür. BM'nin ve diğer ülkelerin girişimleri sonucunda birçok kez ateşkes kararı alınmış, ancak Ermenistan her seferinde ateşkes kararını ihlal etmiş ve ateşkes sürecinde bile güdümlü füzelerle askeri ve sivil hedeflere saldırmaya devam etmiştir¹⁸.

3.3. Ermenistan'a Sağlanan ABD, Fransa, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Desteği

3.3.1. ABD'nin Desteği

Öteden beri gerek Türkiye ile Ermenistan gerekse Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilaflarda Ermenistan'ın yanında yer alan ABD yönetimi İkinci Karabağ Savaşı ve sonrasında da bu tutumunu sürdürmüştür. ABD Kongre üyeleri Ermenistan'ı ve Karabağ'ı ziyaret ederek Ermenistan'a ve işgal altındaki Karabağ'da ilan edilen Artsakh adlı korsan devlete desteklerini açıklamıştır¹⁹.

Ermenistan ne zaman Azerbaycan topraklarına saldırırsa ABD yöneticileri Azerbaycan'ı suçlayan açıklamalar yapmakta ve Azerbaycan'a yapılan yardımların azaltılması yönünde ABD Senatosuna karar tasarıları sunmaktadır. Ermenistan'ın Tovuz saldırısına da destek veren ABD Kongresi'nin Ermeni Grubu eş başkanları, saldırgan Ermenistan yerine saldırıya uğrayan Azerbaycan'ı kınamıştır²⁰.

ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi Ermenistan'ın 12 Eylül 2022 saldırısından sonra Ermenistan'ı ziyaret etmiş ve saldırının Ermenistan tarafından değil, Azerbaycan tarafından başlatıldığını öne sürerek Azerbaycan'ı suçlamıştır²¹.

ABD Ermenistan'a politik ve ekonomik desteğin yanı sıra "kara gücüm" dediği PKK teröristleri vasıtasıyla askeri destek de sağlamıştır. PKK'nın Suriye kolu olan PYD* ve onun askeri kanadını teşkil eden YPG** savaş sırasında Ermenistan

¹⁸ Azerbaijan accuses Armenia of deadly missile strike on civilians, AFP, Baku, October 28, 2020.

¹⁹ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "ABD'nin Cumhuriyet Dönemindeki Ermeni Politikaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 58, Kasım 2017, ss.379-406.

²⁰ Armenian Caucus co-chairs in US Congress condemn Azerbaijani violence, 16.07.2020, <https://www.tert.am/en/news/2020/07/16/letter/3346267>, (Erişim: 18.07.2020).

²¹ ABD Temsilciler Başkanı Pelosi Ermenistan'a destek verdi, Azerbaycan'ı kınadı, Euronews, 18 Eylül 2022.

* PYD (Demokratik Birlik Partisi) PKK/KCK terör örgütünün Suriye koludur. 2003 yılında Suriye'de kurulmuştur. Tüzüklerinde PKK'nın kurucu lideri Abdullah Öcalan'ın "demokratik uygarlık ve demokratik toplum teorisi" vurgulanmaktadır.

** YPG (Halk Savunma Birlikleri) PYD'nin askeri kanadıdır. 2011 yılında Suriye'de kurulmuştur.

ordusunu desteklemek üzere Nubar Ozanyan*** Tugayını Ermenistan'a göndermiştir²². Nubar Ozanyan Tugayı 1990 yılında da Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali sürecinde yine Suriye'den Ermenistan'a giderek Ermenistan saflarında Azerbaycan'a karşı savaşmıştır²³. Dağlık Karabağ'da Ermenistan adına Azerbaycan'a karşı savaşmaları için 1000 dolar karşılığında Suriye'den Karabağ'a taşınan ve Karabağ'da savaşırken ölen PKK/PYD/YPG'li teröristlerin cansız bedenleri, Halep'te düzenlenen ayinle defnedilmiştir²⁴.

3.3.2. Fransa'nın Desteği

17. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenileri kullanan ve Ermeni isyanlarını kışkırtan Fransa Ermenistan'a en çok destek sağlayan ülkeler arasında ilk sırayı almaktadır²⁵. 1988'den itibaren Parlamentosunda Türkleri Ermeni soykırımıyla suçlayan kararlar alan Fransa söz konusu kararlardan bazılarının Fransız Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesine rağmen aynı tasarıları Parlamentosuna taşımaya devam etmiştir²⁶. Fransa'nın Ermeni desteği II. Karabağ savaşında da devam etmiştir. Esasen Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ihtilafların çözülmesi için kurulmuş olan AGİT Minsk grubunun ABD ve Rusya'yla birlikte eş başkanı olan Fransa sürekli Ermenistan'ı tutan yaklaşımıyla tarafsızlığını yitirmiştir²⁷.

Fransa Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesini öngören dört kararına rağmen

---

*** Gerçek adı Orhan Bakırcıyan olan ve Nubar Ozanyan kod adını kullanan TKP/ML terör örgütüne mensup terörist Filistin'de, Lübnan İç Savaşında, Türkiye'de PKK terör örgütü saflarında, Suriye iç savaşında PYD/YPG saflarında ve Karabağ'da Ermenistan saflarında çatışmalara katılmış ve 2017'de Suriye'de girdiği bir çatışmada ölmüştür. Ölümünden sonra adı Suriye'de PYD/YPG çatısı altında teşkil edilen ve sadece Ermenilerden oluşan birliğe verilmiştir. Detay için bakınız; Nubar Ozanyan Armenian Brigade declared, ANF News, 25 April 2019.

²² Are PKK-linked terrorists fighting alongside Armenia in occupied-Karabakh? TRT World, 1 October 2020.

²³ A.g.m.

²⁴ Ermenistan için 1000 dolara Karabağ'da savaşan PKK'lı teröristler için Halep'te tören düzenlendi, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-ermenistan-icin-1000-dolara-karabag-da-savas-an-13813271/> (Erişim:21.12.2020).

²⁵ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "Fransa'nın Osmanlı Dönemindeki Faaliyetleri", *SSS Journal*, Volume:4, Issue:15, s.714.

²⁶ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "Fransa'nın Cumhuriyet Döneminde İzlediği Politikalar ve Bu Politikaların Türkiye ile İlişkilerine Etkileri" *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2018, Cilt: 20, Sayı: 1, ss. 133-142.

²⁷ Araz Aslanlı, "Fransa Karabağ'da çözüm için değil, çözümü baltalamak için çalışıyor", Anadolu Ajansı, 03.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/fransa-karabag-da-cozum-icin-degil-cozumu-baltalamak-icin-calisiyor/2064111> (Erişim: 24.01.2023).

Karabağ savaşında Ermenistan'a desteğini sürdürmüş ve Parlamentosunda Ermeni saldırganlığını kınayan kararlar yerine Azerbaycan'ı Ermenistan'a saldırmakla suçlayan kararlar almıştır. Fransız Parlamentosunun yanı sıra 9 Ekim 2020'de Alfortville şehir meclisi, 19 Ekim 2020'de Vienne şehir meclisi, Azerbaycan toprağı olan Karabağ'da kurulan Artsakh adlı korsan devleti tanıma kararı almışlardır²⁸.

Ermenistan'ın Karabağ yenilgisinin sebebini Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği desteğe bağlayarak savaşa Türk F-16 uçaklarının da katıldığı ve Türkiye'nin Suriye'den Karabağ'a cihatçı gönderdiği yolundaki yalan haberlere Fransa da katılmış ve AFP, France 24, RFI gibi kanallar birtakım sahte videolar hazırlayarak Türkiye ve Azerbaycan aleyhine kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır²⁹.

Avrupa Siyasi Topluluğu'nun 6 Ekim 2022'de Prag toplantısı nedeniyle Prag'da bulunan Aliyev ve Paşinyan ile Fransız Cumhurbaşkanı Macron ve AB'nin Komisyon Başkanı Michel bir araya gelmiştir. Toplantıdan sonra müteakip toplantının 7 Aralık'ta yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Macron'un Frankafon toplantısında Azerbaycan'ı ağır bir dille eleştirmesi ve ardından Fransız Parlamentosu'nun 16 Kasım'da Azerbaycan ve Ermenistan sınırındaki sorunlar nedeniyle Bakü'ye yaptırım uygulanmasını isteyen bir kararı kabul etmesi üzerine Aliyev 7 Aralık toplantısına katılmayacağını bildirmiş ve bir açıklama yapmıştır. Aliyev açıklamasında; "Fransa'nın açıkça Azerbaycan düşmanlığı yaptığını, bu nedenle bundan sonra Fransa'nın içinde bulunduğu hiçbir toplantıya Azerbaycan'ın katılmayacağını bildirmiştir³⁰.

3.3.3. Yunanistan'ın ve GKRY'nin Desteği

İkinci Karabağ Savaşı sırasında Ermenistan'a destek veren ülkeler arasında Yunanistan ve GKRY de yer almıştır.

Gerek Nubar Ozanyan Tugayı gerekse Ermenistan saflarında Azerbaycan'a karşı savaşan paralı askerler Ermenistan'a Yunanistan'ın Olympus Hava Yollarına ait uçaklarla taşınmıştır³¹.

Yunanistan'ın Ermenistan'a verdiği destek sadece Nubar Ozanyan Tugayının ve paralı askerlerin Olympus Hava Yolları uçaklarıyla Erivan'a taşınmasıyla sınırlı kalmamış, çok sayıda Yunan vatandaşı Ermeni ve Rum gönüllü olarak Karabağ'a giderek Ermenistan ordusu saflarında savaşa katılmıştır.

²⁸ Gözde Kılıç Yaşın, "Azerbaycan-Ermenistan Barış Görüşmelerinin Aktörleri", AVİM, 27.10.2022.

²⁹ Esmâ Özdaşlı, "II. Karabağ Savaşında Uluslararası Alanda Ermeni Propagandası", *Karabağ-Dünü, Bugünü, Yarını*, (Editörler Okan Yeşilot, Bihter Gürışık Köksal), İstanbul, 2021, s.356.

³⁰ Fransa tarafsız değil: Brüksel'de yapılacak dördü Azerbaycan-Ermenistan barış görüşmeleri iptal, Euronews, 25.11.2022.

³¹ Osman Sağırlı, "Ermenistan'dan yeni oyun, Yalancıya bak!", Türkiye, 13.10.2020.

Greek City Times'a açıklama yapan Ermeni kökenli bir Yunanlı otuzu Ermeni kökenli olmak üzere seksen Yunan vatandaşının gönüllü olarak Karabağ'a savaşa gittiğini, Yunanistan'ın Atina, Selânik, Chalkidi, Girit ve Teselya ile diğer bölgelerinden gelen yüzlerce kişinin daha Ermenistan'a savaşmak için gittiklerini bildirmiştir³².

Emekli bir Yunanlı Astsubay ise Sputnik Hellas'a verdiği demeçte Paşinyan'ın 28 Eylül'de bir web sitesinden Ermenistan saflarında savaşmak isteyenlere "Gönüllü Askerlik Çağrısı" yapması sonucunda Ermenistan'a savaşmaya gitmek için gönüllü kaydedildiğini öğrendiğini, kendisinin Ermenistan Sosyal Kültür Merkezinin web sayfasına gönderdiği E posta ile Ermeni makamlarıyla irtibata geçtiğini, bu kanalla Karabağ'a giden gönüllü Yunanlıların sayısının 800 kişiye ulaştığını ve Karabağ'daki savaşa katılarak Türkleri ezmek istediğini bildirmiştir³³.

Yunanlıların Ermenistan saflarında paralı asker olarak savaşmaları Yunanistan'daki Rum Ermeni Cemaati Başkanı Maria Lazareva ve Azerbaycan Devlet başkanı İlham Aliyev'in yardımcısı Hikmet Hacıyev tarafından da teyit edilmiştir³⁴.

GKRY Meclis Başkanı Demetris Syllouris ise Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısından bir gün sonra Ermenistan Meclis Başkanı Ararat Mirzoyan'ı telefonla arayarak GKRY'nin kardeş ülke Ermenistan'ı desteklediğini ve Karabağ savaşında Ermenistan'ın yanında olduğunu bildirmiştir³⁵.

27 Eylül 2020'de başlayan Ermenistan-Azerbaycan arasındaki savaşta GKRY'den bir korgeneralin Ermeni milislerine, Ermenistan saflarında savaşan PKK-YPG terör örgütü mensuplarına ve Ermenistan ordusu saflarında savaşmak üzere farklı ülkelerden Karabağ'a gelen paralı askerlere eğitim verdiği de bildirilmiştir³⁶.

Yunanistan başta olmak üzere birçok ülkeden getirdiği paralı askerleri Karabağ'daki savaşta kullanan Ermenistan bir yandan kendi işlediği hukuk dışı fiilleri dünyanın gözünden saklarken diğer yandan Türkiye'yi ve Azerbaycan'ı zor durumda bırakabilmek için Türk askerinin ve Türkiye'nin Suriye'den getirdiği militanların Karabağ'da Azerbaycan saflarında savaşa katıldığı iddiasını ortaya atmıştır³⁷.

---

³² Sağırılı, a.g.m.

³³ Sağırılı, a.g.m.

³⁴ Sağırılı, a.g.m.

³⁵ Syllouris expresses solidarity and support to the Armenian people, In-Cyprus, 29 September 2020.

³⁶ MSB: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Korgenerali, Ermeni Milislere ve PKK-YPG Terör Örgütü Mensuplarına Eğitim Veriyor, ANKA Haber Ajansı, 16 Ekim 2020.

³⁷ Dilara Aslan, "Research reveals extent of Armenian fake news on mercenaries in Nagorno-Karabakh conflict", Daily Sabah, October 08, 2020.

Ermenistan'ın bu amaçla Irak'ın kuzeyinde yaralandıktan sonra hastanede şehit olan Türk askeri Serdar Temelli'nin fotoğrafını Karabağ'da çekilmiş gibi gösterdiği, ayrıca aynı amaçla Libya ve Suriye'deki çatışmalarda çekilen fotoğraf ve videoların da Suriye Ermeni'si Kevork Almasyan tarafından tahrif edilerek kullanıldığı ve Orta Doğululara benzeyen kişilerin ellerine Azerbaycan bayrakları verilerek paralı asker gibi gösterilmeye çalışıldığı CCBS (Hazar ve Karadeniz Analiz Vakfı) tarafından tespit edilmiştir³⁸. Bu amaçla kullanılan sahte fotoğraf ve videoları uzmanlara incelettiren CCBS bunların Ermeni ve Kürt yanlısı gazeteci Lindsey Snell tarafından basına servis edildiğini ve gerek Ermenistan gerekse Ermeni yanlısı basın kuruluşları tarafından gerçekmiş gibi haber yapıldığını ortaya çıkarmıştır³⁹.

CCBS; Lindsey Snell'in düzmece haberlerini kullanan basın kuruluşları arasında Greek City Times'ın da bulunduğunu bildirmiştir⁴⁰.

3.4. Ermenistan Ordusunun İmhadan Kurtarılması

İkinci Karabağ Savaşı sırasında Ermenistan'ın Azerbaycan karşısında tutunamayarak ağır kayıplar verdiğini ve işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmek zorunda kaldığını gören ABD'nin, AB'nin ve Rusya'nın Ermenistan'dan yana tutum izleyerek Azerbaycan'ın askerî harekâtını durdurmak için büyük bir çaba içine girdikleri görülmüştür. Bu konuda Rusya Devlet Başkanı Putin'in ABD ve AB'ye göre biraz daha ağır davranmasının sebebini iktidara geldikten sonra Rusya'yı dışlayarak ABD ve AB'ye yanaşan Paşinyan'a ders verme isteğine bağlamak yerinde olacaktır.

10 Ekim 2020'de Rusya'nın arabuluculuğuyla, daha sonra 25 Ekim 2020'de ABD'nin arabuluculuğuyla ateşkes ilan edilmiştir. Ancak her seferinde Ermenistan ateşkesi ihlal ederek savaşı yeniden başlatan taraf olmuştur. ABD, AB ve Rusya'nın söz konusu çabalarının savaşı sonlandırmanın yanı sıra Ermenistan'ın kayıplarını azaltmak ve Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu topraklardaki varlığını sürdürmesine devam etmesini sağlamak amacına da yönelik olduğu değerlendirilmektedir.

Özellikle Rusya'nın Ermenistan'ı kurtarma çabalarına karşın Azerbaycan 30 yıldır işgal altında tutulan vatan topraklarını kurtarıncaya kadar savaşa devam etmek istemiştir. Ancak savaşın devamı halinde nihai hezimetin eşiğinde olan Ermenistan ordusunun imha edilmesiyle Ermenistan'ın tüm askeri gücünü kaybedeceğini gören

³⁸ How the “Syrian mercenaries” in Karabakh were analyzed by London, October 19, 2020. (Translation for “Trud” – Pavel Pavlov) <https://newsbeezer.com/bulgariaeng/how-the-syrian-mercenaries-in-karabakh-were-analyzed-by-london/> (Erişim:12.10.2021).

³⁹ Aslan, a.g.m.

⁴⁰ Syrians of Armenian origin fabricate claims on use of SNA mercenaries in Karabakh fighting – CCBS, Daily Sabah, October 9, 2020.

Rusya devreye girerek savaşı sonlandırmıştır⁴¹. 6 Kasım 2020’de Şuşa’yı kuşatan ve iki gün içinde ele geçiren Azerbaycan ordusu 8 Kasım’da Karabağ’ın merkezi olan Hankendi’ne karşı harekete geçmek üzereyken Rusya barış teklifiyle Azerbaycan’ı durdurmuş ve Karabağ’ın Azerbaycan tarafından ele geçirilmesine engel olmuştur. Böylece Rusya’nın arabuluculuğuyla Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında internet üzerinden yapılan görüşme sonucunda 9 Kasım’ı 10 Kasım’a bağlayan gece Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya arasında “Üçlü Bildiri” kabul edilmiştir⁴².

O dönemde Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin “Rusya’nın Ermenistan ordusunu imhadan kurtarmaya ve Azerbaycan ordusunun Hankendi’ni ele geçirek Karabağ üzerinde kontrol sağlamasını önlemeye çalıştığı” gerçeğini göremeyerek Rusya’nın erken ateşkes teklifini desteklemesi, Azerbaycan’ın ise savaşı sürdürerek Ermenistan’ı bir daha tehdit oluşturamayacak hale getirme imkânı varken bunu kullanmayarak ateşkesi erken kabul etmesi hata olmuştur. Buna rağmen Azerbaycan’ın 30 yıldır işgal altında bulunan vatan topraklarını kurtarması önemli bir kazançtır.

3.5. Üçlü Bildiri’de Öngörülen Hususlar

Bildiride Ermenistan ordusunun belirlenen takvime göre işgal ettiği topraklardan çekilmesi, bölgede Türk ve Rus ordusundan eşit sayıda askerin Barış Gücü olarak görev yapması ve bu amaçla gözlem noktaları kurulması kararlaştırılmıştır. Söz konusu gözlem noktaları tesis edilerek faaliyete başlamış ve Bildiriyle üzerinde mutabakata varılan Anlaşmanın taraflardan aksine bir talep gelmezse her 5 yılın sonunda otomatik olarak uzaması öngörülmüştür⁴³.

---

⁴¹ Ali Asker, “II. Karabağ savaşı Sonrası Gelişmeler ve Rusya’nın Azerbaycan’ın Egemenlik Haklarını İhlali”, *Karabağ-Dünü, Bugünü, Yarını*, (Editörler Okan Yeşilot, Bihter Gürışık Köksal), İstanbul, 2021, s.326.

⁴² Cabbarlı, “Ermenistan Cumhuriyeti’nin Dağlık Karabağ Politikası”, a.g.m, s.91.

⁴³Ferhat Aznevi, *Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan’ın Ortak Ermeni Sorunu, Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 399, Ankara, 2021, ss.107-109.

Harita 2: Azerbaycan-Ermenistan arasında “Üçlü Bildiri”

Kaynak: İsmail Cingöz, “Muğlak Barış Kimin Zaferidir”, *Çağ Üniversitesi South Security School*, 19.11.2020.

Anlaşmaya göre Ermenistan’ın Karabağ’la irtibatı için Azerbaycan’ın Laçın koridorunu açması, karşılığında Nahçıvan’la Azerbaycan arasındaki irtibatın kurulması için Ermenistan’ın Zengezur Koridorunu açması hükme bağlanmıştır⁴⁴. Ancak Azerbaycan Laçın koridorunu Ermenistan’a açtığı halde Ermenistan Zengezur koridorunu açmaya yanaşmamaktadır.

Eylül ayı ortasında Zengezur konusunda bir demeç veren Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, Azerbaycan’ın Zengezur üzerinden geçişine izin verilmesinin Ermenistan’ın egemenliğine aykırı olacağı gerekçesiyle Zengezur’dan koridor açılmasına izin verilmeyeceğini açıklamıştır.

Paşinyan’ın ifadelerini yanıtlayan İlham Aliyev ise, tarihi olarak Azerbaycan toprağı olan ancak Ermenistan’a verilen Batı Zengezur’un Azerbaycan ile Nahçıvan arasına bir kama gibi sokularak Nahçıvan’la Azerbaycan arasındaki irtibatın kesildiğini ve "Azerbaycan'dan koparılan" Batı Zengezur'un Azerbaycan'a geri

⁴⁴ Mustafa Erçakıca, “Dağlık Karabağ Sorununun ve ‘Ateşkes’ Andlaşması’nın Uluslararası Hukuk ve İnsancıl Hukuk Açılarında Değerlendirilmesi”, *TAAD*, Yıl: 12, Sayı: 47 (Temmuz 2021), ss.304-305.

verilmesi gerektiğini belirtmiş ve Azerbaycan'ın Batı Zengezur'u gerekirse savaşla almaya kararlı olduğunu açıklamıştır⁴⁵.

Esasen bu konu Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Özal tarafından Azerbaycan'a ve Ermenistan'a sunulan çözüm paketinde ele alınmış ve Dağlık Karabağ'ın özerkliği devam ederken Laçın veya Kelbeçer üzerinden geçecek bir koridor açılması ve Türkiye-Nahçıvan-Azerbaycan arasındaki irtibatı sağlamak üzere Zengezur'un bir kısmının Azerbaycan'a verilmesi öngörülmüştü. Ancak bu öneriler hayata geçirilememiştir⁴⁶.

3.6. Ermenistan'ın İşlediği Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suç Fiilleri

Ermenistan 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı süresince defalarca insanlığa karşı suç ve savaş suçu fiili işlemiştir. Ermenistan 27 Eylül 2020'den itibaren Azerbaycan topraklarında karşı giriştiği saldırılarda 100 kadar sivil katletmiş, 400'den fazla sivil yaralamış, 3410 ev ile 120 apartmanı tahrip etmiştir. Bu saldırılarda 512 sivil yerleşim birimi zarar görmüştür⁴⁷. Gerek 1949 Cenevre Sözleşmelerinin 8. maddesinde gerekse 1977 I. Protokolünün 11/4 ve 85. Maddesinde sivil hedeflere saldırılması yasaklanmış ve bu fiiller savaş suçu olarak tanımlanmıştır⁴⁸. Zarar gören sivil yerleşim birimleri arasında hastanelerin, ana okullarının ve camilerin de bulunması söz konusu yapıların halk üzerinde panik yaratmak amacıyla özel olarak seçtiklerini göstermektedir. Cenevre Sözleşmelerinin 8/2-b maddesinin i, ii, iv ve v fıkralarında çarpışmalarda sivil bireylere ve sivil nüfusa, askeri olmayan sivil hedeflere, sivillerin yaralanmasına ve ölmesine neden olacak ve çevreye zarar verecek saldırılar yapılması, askeri hedef oluşturmayan kent, köy yerleşim yerlerinin ve binaların bombalanması yasaklanmıştır. Sözleşmenin 8/2-b maddesinin ix. fıkrasında ise din, eğitim sanat, bilim veya yardım amaçlarıyla kullanılan bina ve tesislerle hastanelere ve hasta ve yaralıların toplandığı yerlere kasten saldırı düzenlenmesi yasaklanmış ve savaş suçu olarak sayılmıştır.

17.7.1998 tarihinde Roma'da kabul edilen Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Statüsünün 7/1. Maddesinde ise sivil halka karşı girişilen kasten öldürme eylemleri İnsanlığa Karşı Suç fiili olarak tanımlanmıştır.

⁴⁵Aliyev: "Zengezur Koridoru'nu açma konusunda Paşinyan ile anlaştık", *Aydınlık*, 15 Aralık 2021.

⁴⁶Alaattin Yalçınkaya, *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düşümden Küresel Kördüğümüne*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s.65.

⁴⁷ Esma Özdaşlı, "İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2021, 7(1), ss.57-60; Yalçın Sarıkaya, "44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi", *Türk Akademisi Siyasi, Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) Raporu*, Ankara, 2020, s.13.

⁴⁸ Hüseyin Pazarcı, "Uluslararası Hukuk", Ankara, 2007, s.652.

27 Eylül 2020’de Azerbaycan topraklarına saldırarak savaşı başlattıktan 9 gün sonra 6 Ekim 2020’de bir Rus televizyon kanalına konuşan Ermenistan başbakanı Paşinyan’ın Askeri Danışmanı Vagharshak Harutyunyan “Ermenistan’ın hedefinin sivil halk üzerine ağır silahlarla ateş açarak Azerbaycan halkı üzerinde panik yaratmak olduğunu” ifade etmiştir. Söz konusu ifade Cenevre Sözleşmelerinin çarpışmalarda sivil bireylere ve sivil nüfusa, askeri olmayan sivil hedeflere, sivillerin yaralanmasına ve ölmesine neden olacak ve çevreye zarar verecek saldırılar yapılmasını, askeri hedef oluşturmayan kent, köy yerleşim yerlerinin ve binaların bombalanması yasaklayan 8/2-b maddesinin i, ii, iv ve v fıkralarının Ermenistan tarafından ihlal edilerek savaş suçu işlendiğinin resmi ağızdan itirafıdır.

Yukarıdaki bilgiler Ermenistan’ın II. Karabağ Savaşı sırasında hem savaş suçu hem de insanlığa karşı suç fiili işlediğini tereddüde yer vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır.

Ermenistan ateşkes anlaşmasını takip eden süreçte de savaş suçu ve insanlığa karşı suç fiillerini işlemeye devam etmiştir. Bu kapsamda Ermeniler geri çekilme takviminin tanıdığı süre içinde Karabağ’ı terk ederken ormanları yakmış⁴⁹, köy ve kasabalardaki binaları ve altyapıyı tamamen tahrip etmiştir⁵⁰. Tarlaları fosfor bombalarıyla yakarak uzun yıllar tarım yapılamayacak hale getirmiştir. 17.7.1998 tarihli UCM statüsünün 8/2-b maddesinin iv. fıkrasında doğal çevreye zarar verecek eylemlerde bulunulması yasaklanmış ve savaş suçu olarak tanımlanmıştır. Ermenistan işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmeden önce bölgeye çok sayıda mayın ve bubi tuzağı yerleştirmiştir.

BM’nin 18 Eylül 1997’de kabul edilen ve 1 Mart 1999’da yürürlüğe giren “Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme”yi bugüne kadar 165 ülke imzaladığı halde Ermenistan imzalamamıştır ve savaşlarda kara mayınlarını kullanmaya devam etmektedir. Azerbaycan ordusu Karabağ savaşının sona erdiği 10 Kasım 2020’den Nisan 2021 tarihine kadar Ermenistan tarafından Karabağ ve çevresine döşenmiş 55.000 mayını ve patlamamış mühimmatı temizlemiş ve söz konusu mayınlar nedeniyle 5 aylık sürede 37 Azerbaycan vatandaşı hayatını kaybetmiş, 160 Azerbaycan vatandaşı ise yaralanmıştır. Ermenistan Azerbaycan’ın Ermeni harp esirlerini kendisine teslimi karşılığında ilk aşamada Fuzuli, Zengilan ve Ağdam bölgelerine döşediği 189.000 mayının, daha

⁴⁹ Ermeniler, Laçın’daki ormanlık alanları yakarak terk ediyor, qha muhabir, <https://qha.com.tr/haberler/guvenlik/ermeniler-lacin-sehrini-yakarak-terk-ediyor/> 432956/ (Erişim: 18 Ağustos 2022).

⁵⁰ Elnur Paşa, “Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar ve Çözüm Süreci”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:7 Sayı:1 Karabağ Armağan Sayısı, 2021, 7(1), ss.192-215.

sonra döşediği tüm mayınların krokilerini Azerbaycan'a vermeyi kabul etmiş, ancak Ermenistan'ın verdiği haritaların doğruluk payının sadece %25 olduğu ortaya çıkmıştır⁵¹.

4. SAVAŞ SONRASI GELİŞMELER

Ermenistan ordusu savaştan sonra 30 yıldır işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarını terk etmek zorunda kalmış ve bu nedenle ülkesinde ağır eleştirilere maruz kalan ve muhalifleri tarafından istifaya davet edilen Paşinyan Karabağ yenilgisine rağmen 2021'de yapılan parlamento seçimlerini kazanarak yeniden başbakan olmuştur. Paşinyan'ın Karabağ yenilgisine rağmen başbakan seçilmesinin Ermeni halkının önceki dönemde yaşanan rüşvet ve yolsuzluk olaylarından bıkmış olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Azerbaycan ise 44 günlük savaş sonrasında vatan topraklarına yeniden kavuşmasını 10 Aralık 2020'de Bakü'de düzenlediği parlak bir törenle kutlamıştır. Bakü'de yapılan zafer törenlerine Aliyev ve Erdoğan birlikte katılarak Ermenistan'a ve dünyaya birlik mesajı vermişlerdir.

Savaştan yedi ay sonra 15 Haziran 2021'de Türkiye ile Azerbaycan arasında Şuşa Beyannamesi imzalanmıştır. Beynâmenin başlangıç bölümünde "Tek Millet, iki Devlet" vurgusunun yapılması ve "tarafardan birine yapılacak saldırı ya da saldırı tehdidine karşı Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak mukabelede bulunmayı kararlaştırmaları" iki ülkenin iş birliği alanındaki kararlılığını göstermektedir. Söz konusu belge Türkiye'nin gelecekte de bölgede çıkacak krizlerde Azerbaycan'a desteğini sürdüreceğini ve bölgede oldubittilere fırsat vermeyeceğini göstermektedir.

Savaştan sonra Ermenistan'ın II. Karabağ Savaşındaki yenilgiden ders alması gerekirken tersine bir politika izleyerek yeni saldırılar yaptığı ve 30 yıl işgal altında tuttuğu ancak 44 günlük savaşta kaybettiği toprakların bir kısmını geri almaya çalıştığı gözlenmiştir.

Bu kapsamda Ermenistan Üçlü Bildiri'den iki yıl sonra 12 Eylül 2022 gecesi Azerbaycan topraklarına sızdırdığı birliklerle Daşkesen, Kelbeçer ve Laçın bölgelerinde büyük çaplı sabotajlar gerçekleştirmiş ve Azerbaycan topraklarına füzelerle saldırmıştır. Söz konusu saldırıya Azerbaycan'ın mukabelesi sonucunda Azerbaycan ordusundan 49 askerin şehit olduğu⁵², Ermenistan'ın ise 135 askerinin çatışmada öldüğü basına yansımıştır. Ancak Azerbaycan kaynakları Azerbaycan

⁵¹ Ruslan Rehimov, "Azerbaycan, Ermenistan'ın döşediği 55 binden fazla mayın ve patlamamış mühimmatı imha etti", Anadolu Ajansı, 04.04.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ermenistanin-dosedigi-55-binden-fazla-mayin-ve-patlamamis-muhimmati-imha-etti/2554451> (Erişim: 16.07.2022).

⁵² Ermenistan yine saldırdı: Çatışma ve kayıpların sorumlusu Erivan, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber /dunya/ ermenistan-yine-saldirdi-catisma-ve-kayıpların-sorumlusu-erivan-708328.html> (Erişim: 18. 09.2022).

ordusundan 79 askerin şehit olduğunu, Ermenistan ordusunun bu saldırıdaki kayıplarının ise 450 kadar olduğunu belirtmiştir⁵³.

Azerbaycan Savunma Bakanlığı Uluslararası Askeri İş birliği Dairesi Başkanı Tümgeneral Hüseyin Mahmudov, hudut hattındaki Azerbaycan mevzilerinin Ermenistan ordusu tarafından ateş altına alınmasının gerçek sebebinin iki ülke arasında barış anlaşması imzalanmasını geciktirmek ve işgalden kurtarılan bölgelerde yürütülen geniş çaplı imar ve yeniden yapılandırma çalışmalarını engellemek olduğunu bildirmiştir⁵⁴.

Azerbaycan ordusunun karşı taarruzla Ermenistan saldırısını geri püskürtmesi üzerine Paşinyan Rusya Devlet Başkanı Putin'i, Fransa Cumhurbaşkanı Macron'u ve ABD Dışişleri Bakanı Blinken'ı telefonla arayarak destek talebinde bulunmuştur⁵⁵. Söz konusu saldırı ve ardından yapılan telefon görüşmeleri Ermenistan'ın arkasını büyük devletlere dayayarak saldırgan politikalarını ileride de sürdürme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Azerbaycan ise bir yandan Ermeni ordusunun döşediği mayınları temizlemeye çalışırken diğer yandan Ermenilerin çekilirken harabe haline getirdiği işgalden kurtarılan toprakları tekrar yaşanabilir hale getirmek için imar faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

Azerbaycan'ın savaş sonunda yeniden kavuştuğu eski vatan topraklarındaki çalışmalar zorluklara rağmen başarıyla sürdürülmektedir. Ancak Azerbaycan Karabağ bölgesinin kontrolünü Rus Barış Gücüne devrettiğinden Karabağ üzerindeki egemenlik haklarını Rusya ile paylaşmak zorunda kalmıştır.

Üçlü Bildirinin 3. Maddesine göre Azerbaycan topraklarında konuşlandırılacak Rus Barış Kuvvetleri'nin mevcudunun 1960 askerden oluşması gerekirken bu sayı 10.000 askeri geçmiştir. Ayrıca, Üçlü Bildiri'nin 4. Maddesindeki Ermeni askeri güçlerinin Karabağ'dan çıkarılması hükmüne de uyulmamıştır⁵⁶. Rus Barış Gücü'nün görev yaptığı bölgelerde Ermeni silahlı güçleri serbestçe hareket etmekte, mevzilenmekte ve Azerbaycan ordusuna ateş açmaktadır⁵⁷.

---

⁵³ Shahidov, Ahmed; Azerbaycan Demokrasi ve İnsan Hakları Enstitüsü Başkanı ile telefon görüşmesi, 17-18 Eylül 2022.

⁵⁴ Ermenistan neden Azerbaycan'a saldırdı: Azerbaycanlı yetkili açıkladı, <https://www.ulusal.com.tr/haber/12101711/ermenistan-neden-azerbaycana-saldirdi-azerbaycanli-yetkili-acikladi#>, 13 Eylül 2022.

⁵⁵ Azerbaycan yine Bayraktar TB2 ile vurdu! Milliyet, 13 Eylül 2022.

⁵⁶ Nesip L. Nesibli, "Rusya'nın Karabağ Siyaseti", *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* (Editör Haydar Çakmak), Ankara, 2021, ss.136-141.

⁵⁷ Ali Asker, "II. Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler ve Rusya'nın Azerbaycan'ın Egemenlik Haklarını İhlali", *Karabağ-Dünü, Bugünü, Yarını*, (Editörler Okan Yeşilot, Bihter Gürışık Köksal), İstanbul, 2021, s.330.

Rus Barış Gücü Dağlık Karabağ'daki korsan Ermeni devleti Artsakh ile iş birliği ortamında bölgenin denetimini kontrol altına almış ve bölge Azerbaycan'ın egemenliği dışına çıkarılmıştır. Bölgede Rus bayrakları ile bir arada Ermeni bayrakları da dalgalanmakta ve okullarda ikinci resmi dil olarak Rusça okutulmaktadır⁵⁸. Bu şartlar altında Karabağ etrafındaki işgal edilmiş bölgelerin kurtarıldığını, ancak Karabağ'ın Ermenilerin yanı sıra dolaylı olarak Rusya'nın da işgali altına girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev de zaman zaman Rus Barış Gücü'nün yetki sınırlarını aştığı yolunda şikâyetle bulunmaktadır⁵⁹. Ancak ateşkes anlaşmasında Rus Barış Gücü'nün görev süresi beş yıl olarak belirlenmiş ve "tarafardan hiçbiri bu hükmün sona ermesinden altı ay önce beyanda bulunmazsa sonraki beş yıllık dönemler için de devam edecektir" hükmü bulunmaktadır. Bu nedenle Rus Barış Gücünün görev süresinin sona erdirilmesi isteniyorsa Azerbaycan'ın bu konuda yasal süresi içinde başvuruda bulunması gerekmektedir.

Diğer yandan, Ermenistan ve Karabağ Ermenileri Laçın Koridorunu kullanarak Azerbaycan'a ait Kızılbulak altın madeninden ve Demirli bakır madeninden çıkardıkları cevherleri Ermenistan'ın aracılığıyla yabancı ülke şirketlerine satmaktadır. Rus Barış Gücü komutanlığı ile yapılan müzakereler sonucunda Azerbaycanlı uzmanların Ermeni nüfusun yaşadığı Azerbaycan topraklarındaki altın ve bakır madenlerini denetlemesi konusunda mutabakata varılmış, ancak bölgedeki Ermeniler 10 Aralık 2022'de Azerbaycanlı uzmanların madenlere girişini engellemiştir.

Ermenilerin Azerbaycan'a ait madenleri satmasının önlenmesi için Azerbaycanlı Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) 12 Aralık 2022'den itibaren Laçın'ın girişinde oturma eylemi başlatmışlardır. Konuya ilişkin olarak, Anadolu Ajansı (AA) muhabirine konuşan "DAVAM Gençler Hareketi" yetkilisi Lumu İsraili; Azerbaycan'a ait kaynakların başkaları tarafından kullanılmasına müsaade etmeyeceklerini ve bu amaçla Laçın'da yapılan protesto eylemini sürdüreceklerini açıklamıştır⁶⁰.

Konuya ilişkin olarak bir açıklama yapan Azerbaycan Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı Jeolojik Araştırma Ajansı Başkanı Ali Aliyev Ermenistan'ın işgali döneminde Kanada'nın "Sterlite Gold" ve "First Dynasty Mines", İsviçre'nin "Base Metals", Rusya'nın "Geopro Mayning Gold Company", Ermenistan'ın İsveç ve Lihtenştayn ortaklı "Armenian Copper Programme", ABD'nin "Global Gold" ve

⁵⁸ Nesibli, a.g.m, ss.136-141.

⁵⁹ Aliyev: Karabağ'daki Rus güçleri yetki sınırlarını aşıyor, Mepa News, 07.01.2021.

⁶⁰ Ruslan Rehimov, "Azerbaycanlı STK'lerin Laçın koridorundaki maden protestosu devam ediyor", Anadolu Ajansı, 13.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanli-stklerin-lacin-koridorundaki-maden-protestosu-devam-ediyor/2762810> (Erişim:29.01.2023).

Hindistan'ın "Vedanta Resources" adlı şirketlerinin Azerbaycan'ın madenlerini yasa dışı olarak işlettiklerini açıklamıştır⁶¹.

Ermenistan ise maden hırsızlığını önlemek üzere Laçın koridorunda Azerbaycanlı STK'lar tarafından gerçekleştirilen oturma eylemini "Laçın Koridoru kapatıldı" yaygarası ile çarpıtarak dünya kamuoyuna duyurmuş ve ABD ve AB başta olmak üzere birçok ülke Laçın koridorundaki eylemleri nedeniyle Azerbaycan'ı kınayan kararlar almıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev Laçın koridorunun kapatılmadığını, yasa dışı maden satışını önlemek için koridordan geçişlerin kontrol altına alındığını bildirmiş ve koridordan geçen araç sayılarına ilişkin bilgiler vermiştir. Aliyev 12 Aralık 2022-24 Ocak 2023 tarihleri arasında Laçın koridorundan 980 aracın geçtiğini, bunlardan 850'sinin Rus Barış Gücüne, 120'sinin ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne ait olduğunu belirtmiştir. Aliyev ayrıca Karabağ'da yaşayan 90 kadar hasta ve tıbbi yardıma muhtaç Ermeni'nin de Kızılhaç Komitesi aracılığıyla Ermenistan'a götürüldüğünü, bunların Laçın-Hankendi yolunun kapatılmadığını gösterdiğini belirtmiştir⁶².

Azerbaycan Karabağ Ermenilerinin terör faaliyetlerine son vermek üzere 19 Eylül 2023'te bir askerî harekât başlatmış ve harekât sırasında çok sayıda tank, top, füze, uçaksavar ve mühimmat ele geçirmiştir. Harekâttan sonra Karabağ'daki Artsakh adlı korsan devlet kendini feshetmiş ve korsan devletin üst düzey yöneticileri tutuklanmıştır. Karabağ'da artık özerk bir yapı ya da devlet kurulamayacağını anlaşılmasından sonra Karabağ Ermenilerinin büyük bölümü Ermenistan'a göç etmiştir. Ancak Ermenistan Karabağ Ermenilerine vatandaşlık hakkı vermemekte ve bunları Karabağ'a dönmeye zorlamaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Azerbaycan savaştan galip çıkmasına rağmen Karabağ Ermenilerinin Karabağ'a geri dönmelerine müsaade etmiş ve bu amaçla Laçın koridorunu açmıştır. Ancak söz konusu koridorun Azerbaycan'a ait madenlerin yasadışı şekilde satışı için Karabağ Ermenileri ve Ermenistan tarafından kullanıldığının tespit edilmesi üzerine madenlerin yasa dışı satışına son vermek amacıyla Laçın koridorundan geçişler kontrol altına alınmıştır.

Diğer yandan, Ermenistan yöneticileri Üçlü Bildiri'ye göre açılması gereken Zengezur koridorunu açmamakta ve Karabağ'ın Ermenistan'a ait olduğuna ilişkin

---

⁶¹ Ruslan Rehimov, "Azerbaycan, Ermenistan'ın işgali yıllarında madenlerini yasa dışı işleten yabancı şirketlerin listesini açıkladı", 17.01.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ermenistanin-ismali-yillarinda-madenlerini-yasa-disi-isleten-yabanci-sirketlerin-listesini-acikladi/2789928> (Erişim: 29.01.2023).

⁶² ABD Dışişleri Bakanı Blinken, Aliyev ile Laçın Koridoru'nu görüştü, Haber, 24.01.2023.

iddialarını sürdürmektedir. Ermenistan ayrıca Üçlü Bildiri’de öngörülen hususları kapsayan kalıcı bir Barış Anlaşmasını imzalamayı da reddetmektedir.

Ermenistan’ın yayılmacı siyasetinde kendisinin başlattığı 44 günlük İkinci Karabağ Savaşına rağmen hiçbir değişiklik olmadığı gözlenmektedir. Bu kapsamda Barış Anlaşması’nı hâlâ imzalamamış olan Ermenistan’ın yenik çıktığı savaşın yaralarını sardıktan ve yeterli güce ulaştıktan sonra uygun koşulların olduğu bir dönemde Karabağ’da tekrar bir saldırıyı başlatma ihtimali Azerbaycan tarafından göz ardı edilmemelidir.

Ermenistan 9 Kasım 2020 Anlaşmasına uygun olarak Zengezur koridorunu açmadığı takdirde Azerbaycan Laçın koridorundan geçişleri daha da zorlaştıracak önlemler almalı ve Laçın koridorunun açık kalmasının Ermenistan’ın Karabağ’daki madenleri yağmalamaktan vaz geçmesine ve Zengezur koridorunu açmasına bağlı olduğunun Ermenistan tarafından algılanmasını sağlamalıdır.

Azerbaycan Rus Barış Gücünün görev yaptığı Karabağ bölgesi üzerinde tam olarak hükümlerlik sağlayamamakta ve bu bölgedeki egemenliği fiilen Rusya ile paylaşmaktadır. Rus Barış Gücü’nün Karabağ Ermenilerini desteklemesi, Karabağ’daki silahlı Ermeni güçlerine göz yumması ve Ermeni gençlerine askeri eğitim yaptırması Karabağ’daki durumu daha vahim hale getirmekte ve Azerbaycan’ın Karabağ üzerindeki kontrolünü kısıtlamaktadır. Azerbaycan’ın kendi toprağı olan Karabağ üzerinde tam kontrolü sağlaması ancak Rus Barış Gücü’nün görevine son verilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle Azerbaycan’ın Rus Barış Gücünün süresinin uzamasını istemediğini yasal süresi içinde Rusya ve Ermenistan’a resmen bildirmesi gerekmektedir. Azerbaycan’ın Rus Barış Gücünün görev süresini sonlandırmasını talep edip vermeyeceğini ve Rusya’nın Azerbaycan’ın talebi halinde Barış Gücünün görevine son verip vermeyeceğini ise o günün şartlarında anlaşmanın tarafı olan ülkeler arasındaki gelişmeler belirleyecektir.

Ayrıca Azerbaycan’ın son dönemde Karabağ’ı terk ederek Ermenistan’a giden Ermenilerin Karabağ’a geri dönmelerini teşvik eden kararlar alması kendi bekası açısından sakıncalar doğurabilecektir. Bu nedenle Azerbaycan’ın söz konusu teşvikten vaz geçmesi kendi yararına olacaktır.

Diğer yandan Ermeni devlet adamlarının Hocalı ve Karabağ’da işledikleri savaş suçları ve insanlığa karşı suç fiillerinin tekrarının önlenmesi için Koçaryan’ın, Sarkisyan’ın ve Paşinyan’ın UCM’de yargılanmaları konusunda Azerbaycan tarafından söz konusu liderler aleyhine UCM’de dava açılması gerekmektedir. Söz konusu davaların açılması aynı zamanda Ermenistan’ın insan hakları ihlallerinin ve bu kapsamda işlediği savaş suçları ve insanlığa karşı suç fiillerinin dünya kamuoyu tarafından görülmesine de imkân sağlayacak ve gerek Azerbaycan’ın gerekse Türkiye Cumhuriyeti’nin mesnetsiz Ermeni iddialarına karşı elini güçlendirecektir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

ABD Temsilciler Başkanı Pelosi Ermenistan'a destek verdi, Azerbaycan'ı kınadı, Euronews, 18 Eylül 2022.

ABD Dışişleri Bakanı Blinken, Aliyev ile Laçın Koridoru' nu görüştü, Haber, 24.01.2023.

Aliyev: Karabağ'daki Rus güçleri yetki sınırlarını aşiyor, Mepa News, 07.01.2021.

Aliyev: Zengezur Koridoru' nu açma konusunda Paşinyan ile anlaştık, Aydınlık, 15 Aralık 2021.

Are PKK-linked terrorists fighting alongside Armenia in occupied-Karabakh? TRT World, 1 October 2020.

Armenian Caucus co-chairs in US Congress condemn Azerbaijani violence, 16.07.2020, <https://www.tert.am/en/news/2020/07/16/letter/3346267>, (Erişim: 18.07.2020).

Armenia's Constitution of 1995 with Amendments through 2015 https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015.pdf?lang=en (Erişim: 01.09.2022).

Asker, Ali, “Azerbaycan'ın Son Hamlesi ve Çatışmanın Askeri-Siyasi Çözümü”, *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* (Editör Haydar Çakmak), Ankara, 2021, s.120.

Asker, Ali,” II. Karabağ savaşı Sonrası Gelişmeler ve Rusya'nın Azerbaycan'ın Egemenlik Haklarını İhlali”, *Karabağ-Dünü, Bugünü, Yarını*, (Editörler Okan Yeşilot, Bihter Gürışık Köksal), İstanbul, 2021, s.325-326.

Arslanlı, Araz, “Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor mu?” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, No. 9, ss.94-117.

Aslanlı, Araz, “Fransa Karabağ'da çözüm için değil, çözümü baltalamak için çalışıyor”, Anadolu Ajansı, 03.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/fransa-karabag-da-cozum-icin-degil-cozum-baltalamak-icin-calisiyor/2064111> (Erişim: 24.01.2023).

Aslan, Dilara, “Research reveals extent of Armenian fake news on mercenaries in Nagorno-Karabakh conflict”, Daily Sabah, October 08, 2020.

Attar, Aygün, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Azerbaijan accuses Armenia of deadly missile strike on civilians, AFP, Baku, October 28, 2020.

Azerbaycan: Ermenistan'la sınırda yaşanan çatışmalarda 1'i general 11 askerimiz hayatını kaybetti, Sputnik News, 14.07.2020.

Azerbaycan yine Bayraktar TB2 ile vurdu, Milliyet, 13 Eylül 2022.

Aznevi, Ferhat, *Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan'ın Ortak Ermeni Sorunu Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 399, Ankara, 2021, ss.107-109.

Cabbarlı, Hatem, “Ermenistan Cumhuriyeti’nin Dağlık Karabağ Politikası”, *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, (Editör Haydar Çakmak), Ankara, 2021, s.67.

Cabbarlı, Hatem, “Nikol Paşinyan İktidarı: Hayal ve Gerçekler Arasında”, *Karabağ-Dünü, Bugünü, Yarını*, (Editörler Okan Yeşilot, Bihter Gürışık Köksal), İstanbul, 2021, ss. 383-388.

Cingöz, İsmail, “Muğlak Barış Kimin Zaferidir”, *Çağ Üniversitesi South Security School*, 19.11.2020.

Clashes on Azerbaijan-Armenia Border Threaten Regional Transport and Energy Routes [Ggp], *Natural Gas News*, Aug 6, 2020.

Constitution of Republic of Armenia, Administration of the President of the Republic of Armenia 26 Baghramian Avenue, Yerevan, (Erişim:05.06.2014).

Constitution of the Republic of Armenia- Library- President.am, https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015.pdf?lang=en (Erişim: 01.09.2022).

Erçakıca, Mustafa, “Dağlık Karabağ Sorununun ve ‘Ateşkes’ Andlaşması’nın Uluslararası Hukuk ve İnsancıl Hukuk Açılarında Değerlendirilmesi”, *TAAD*, Yıl: 12, Sayı: 47, Temmuz 2021, s.304-305.

Ermeniler Laçın’daki ormanlık alanları yakarak terk ediyor, qha muhabir, <https://qha.com.tr/haberler/guvenlik/ermeniler-lacin-sehrini-yakarak-terk-ediyor> / 432956/ (Erişim:18.08.2022).

Ermenistan için 1000 dolara Karabağ’da savaşıyan PKK’lı teröristler için Halep’te tören düzenlendi, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-ermenistan-icin-1000-dolara-karabag-da-savasan-13813271/> (Erişim:21.12.2020).

Ermenistan neden Azerbaycan’a saldırdı: Azerbaycanlı yetkili açıkladı, 13.09.2022, <https://www.ulusal.com.tr/haber/12101711/ermenistan-neden-azerbaycana-saldir-di-azerbaycanli-yetkili-acikladi#> (Erişim:15.09.2022).

Ermenistan yine saldırdı: Çatışma ve kayıpların sorumlusu Erivan, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistan-yine-saldir-di-catisma-ve-kayıpların-sorumlusu-erivan-708328.html> (Erişim: 18. 09.2022).

Fransa tarafsız değil: Brüksel’de yapılacak dörtlü Azerbaycan-Ermenistan barış görüşmeleri iptal, Euronews, 25.11.2022.

How the “Syrian mercenaries” in Karabakh were analyzed by London, October 19, 2020. (Translation for “Trud”-Pavel Pavlov) <https://newsbeezeeer.com/bulgariaeng/how-the-syrian-mercenaries-in-karabakh-were-analyzed-by-london/> (Erişim:12.10.2021).

Huseynov, Vasif, Armenia-Azerbaijan Conflict Ignites Again in Karabakh, Eurasia Daily Monitor Volume17: Issue: 134, September 28, 2020.

İşyar, Ömer Göksel, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul: 2004, s.178.

Marhuliyeva Guram, Nuriyeva, Şebnem, *Uydurulmuş Tarihte Ermeni Soykırımı*, Bakü, 2013, s.86.

MSB: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Korgenerali, Ermeni Milislere ve PKK-YPG Terör Örgütü Mensuplarına Eğitim Veriyor, ANKA Haber Ajansı, 16 Ekim 2020.

Nubar Ozanyan Armenian Brigade declared, ANF News, 25 April 2019.

Özdaşlı, Esmâ, “II. Karabağ savaşında Uluslararası alanda Ermeni Propagandası”, *Karabağ-Dünü, Bugünü, Yarını*, (Editörler Okan Yeşilot, Bihter Gürışık Köksal), İstanbul, 2021, s.356.

Özdaşlı, Esmâ “İkinci Karabağ Savaşı’nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırıların Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi,” *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2021, 7(1), ss.57-61.

Paşa, Elnur, “Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar ve Çözüm Süreci,” *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:7 Sayı:1, Karabağ Armağan Sayısı, 2021, 7(1): ss.192-215.

Rehimov, Ruslan, "Azerbaycan, Ermenistan'ın döşediği 55 binden fazla mayın ve patlamamış mühimmatı imha etti", Anadolu Ajansı, 04.04.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ermenistanin-dosedigi-55-binden-fazla-mayin-ve-patlamamis-muhimmati-imha-etti/2554451> (Erişim: 16.07.2022).

Rehimov, Ruslan, "Azerbaycanlı STK'lerin Laçın koridorundaki maden protestosu devam ediyor", Anadolu Ajansı, 13.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanli-stklerin-lacin-koridorundaki-maden-protestosu-devam-ediyor/2762810> (Erişim: 29.01.2023).

Rehimov, Ruslan, "Azerbaycan, Ermenistan'ın işgali yıllarında madenlerini yasa dışı işleten yabancı şirketlerin listesini açıkladı", 17.01.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ermenistanin-igali-yillarinda-madenlerini-yasa-disi-isleten-yabanci-sirketlerin-listesini-acikladi/2789928> (Erişim: 29.01.2023).

Sağırılı, Osman, "Ermenistan'dan yeni oyun, Yalancıya bak!", Türkiye, 13.10.2020.

Sarıkaya, Yalçın, "44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi", *Türk Akademisi Siyasi, Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) Raporu*, Ankara, 2020, s.13.

Shahidov, Ahmed; Azerbaycan Demokrasi ve İnsan Hakları Enstitüsü Başkanı ile telefon görüşmesi, 17-18 Eylül 2022.

Soros uşağı Paşinyan'ın Amerikancı sicili, Aydınlık Özel, 01.10.2020.

Syllouris expresses solidarity and support to the Armenian people, In-Cyprus, 29 September 2020.

Syrians of Armenian origin fabricate claims on use of SNA mercenaries in Karabakh fighting – CCBS, Daily Sabah, October 9, 2020.

Şihaliyev, Emin, Yılmaz, Reha, "Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları," *Bilge Strateji*, Cilt: 7, Sayı: 13, Güz 2015, ss.33-34.

Taşcıoğlu, Ömer Lütfi, "ABD'nin Cumhuriyet Dönemindeki Ermeni Politikaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 58, Kasım 2017, ss.379-406.

Taşcıoğlu, Ömer Lütfi, "Fransa'nın Osmanlı Dönemindeki Faaliyetleri", *SSS Journal*, Volume:4, Issue:15, s.714.

Taşcıoğlu, Ömer Lütfi, "Fransa'nın Cumhuriyet Döneminde İzlediği Politikalar ve Bu Politikaların Türkiye ile İlişkilerine Etkileri" *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2018, Cilt: 20, Sayı: 1, ss. 133-142

Taşcıoğlu Ömer Lütfi, "Rusya'nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 51, Ağustos 2017, s.34-42.

Taşcıoğlu, Ömer Lütfi, *Türk-Ermeni İlişkilerinde Tarihsel Gerçekler*, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2019, 3. Basım, ss.76-77.

Terter'de skandal harita! Türkiye'nin doğusu 'Büyük Ermenistan' toprakları gibi gösterildi, İHA, 29 Aralık 2020.

Topal, Dilek Karadeniz, "Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan": Trabzon, 2020, s.110.

Tüfekçi Özgür, *2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi yayınları, Trabzon, 2021.

Yalçınkaya, Alaattin, *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s.65.